

Ojämn sysselsättning

Underlagsrapport i SAMAK:s projekt Den nya ojämlikheten

av Anna-Kirsti Löfgren

1 juni 2010

Innehåll

Innehåll	2
Inledning	3
Sysselsättningen i Norden.....	3
Mäns och kvinnors sysselsättning.....	4
Hur mycket arbetar sysselsatta män och kvinnor?.....	5
Utbildning	7
Utbildning, ålder och arbetslöshet	9
Arbetsmarknaden för utländska medborgare	11
Ungas sysselsättning	13
Arbetsmarknadsinträdet	14
Tillfälligt anställda unga	19
Deltidsarbete och deltidslöshet bland unga.....	20

Inledning

Arbetsmarknaderna i de nordiska länderna har varit präglade av hög sysselsättning för både kvinnor och män. Det betyder dock inte att arbetsmarknaderna är präglade av lika villkor. Vilken utbildning man har är av stor betydelse, inte bara genom att lönen vanligen blir högre med längre utbildning. Anknytningen till arbetsmarknaden blir starkare och chansen att ha jobb ökar också med längre utbildning. För kvinnor är arbetsmarknaden i betydligt högre grad än för män präglad av ofrivilligt deltidsarbete i stället för heltidsarbete. Invandrare har generellt sett en sämre anknytning till arbetsmarknaden än infödda. För unga ser etableringen på arbetsmarknaden många gånger ut att vara en lång och komplicerad process.

Detta är en underlagsrapport i SAMAK-projektet ”Den nya ojämlikheten” som beskriver olika gruppers ställning på arbetsmarknaden i de nordiska länderna. Fokus ligger på jämförelser mellan de nordiska länderna sinsemellan och med omvärlden samt på förändringar mellan 1990-talet och åren närmast före den ekonomiska kris vi nu genomlever. Att vad som har hänt de senaste åren inte finns skildrat beror på att det ännu (och i än högre grad under 2009, då merparten av arbetet gjordes) är för tidigt att säga vad som blir resultatet av krisen. Vi vet vilka som har drabbats värst i dagsläget, men inte vad effekterna blir på lite längre sikt. Däremot går det naturligtvis att använda denna beskrivning till att uppmärksamma grupper som riskerar att fara särskilt illa under stora omvälvningar på arbetsmarknaden därför att de redan i utgångsläget hade svag ställning.

Deltagarna i projektets tekniska arbetsgrupp, liksom Henny Hinz på ASÍ, Island har bidragit med dataunderlag och värdefulla synpunkter. Författaren är tacksam för detta. Brister i rapporten beror uteslutande på författaren.

Sysselsättningen i Norden

Trots ökad spridning av arbetsförtjänsten (earnings) sedan mitten av 1990-talet har spridningen i hushållsinkomster varit relativt stabil i både OECD som helhet och inom många länder. Det beror på att sysselsättningen samtidigt har ökat.¹

I de nordiska länderna var sysselsättningsgraden år 2005 högre än genomsnittet för OECD. Det gäller i synnerhet Danmark, Sverige och Norge. I Finland var sysselsättningsgraden lägre än i de andra nordiska länderna, men hade samtidigt visat den största ökningen sedan år 1995.

Tabell 1

	Icke-sysselsättningsgrad och andel av befolkningen i jobblösa hushåll för befolkningen i arbetsför ålder*		Andel av befolkningen i jobblösa hushåll	
	Nivå 2005	Förändring sedan 1995 (procentenheter)	Nivå omkring 2005	Förändring sedan 1995 (procentenheter)
Danmark	24,5	-3,1	9,2	-0,5
Finland	32,0	-8,0	7,3	0,3
Island	..	..	2,1	2,1
Norge	24,8	-3,0	13,1	1,8
Sverige	26,1	-2,4	6,2	-0,8
OECD	34,1	-3,3	9,7	0,1

* För individer betyder arbetsför ålder 15-64 år. För hushåll betyder det att hushållsföreståndaren är yngre än 66 år.

Källa: OECD (2008), Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries.

¹ OECD (2008), Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries.

Avsaknaden av arbete är i betydligt mindre grad, än i OECD som helhet, koncentrerat till hela hushåll i Island, Sverige och Finland. En del av förklaring till att relativt få hushåll är helt utan arbete kan vara det höga kvinnliga arbetskraftsdeltagandet i de nordiska länderna jämfört med många andra OECD-länder. I de nordiska länderna låg det kvinnliga (civila) arbetskraftsdeltagandet i åldrarna 15-64 år mellan 82 procent (Island) och 74 procent (Finland) år 2007 medan OECD-snittet var 62 procent. Men att hela förklaringen inte ligger däri är tydligt då Danmark ligger nära OECD-snittet och Norge en bra bit över när det gäller jobblösa hushåll.

Mellan 1976 och 1990 ökade sysselsättningsgraden i Sverige, d.v.s. andelen av befolkningen som är sysselsatt, i åldrarna 20-64 år, från 80 procent till 86 procent. Därefter föll den hastigt och var år 1996 nere på 75 procent. Efter en svajig uppgång var den i mitten av 2000-talet inte tillbaka på 1970- och 1980-talens nivåer. De dramatiska förändringarna sedan 1990-talets ekonomiska kris sammanfaller med likartade förändringar i arbetslösheten.²

Från att ha legat betydligt under den svenska, åren 1992-1995, ökade sysselsättningsgraden i Danmark under det senare 1990-talet och blev högre än den i Sverige. Under 2000-talet har skillnaderna varit små och båda länderna hade år 2008 en sysselsättningsgrad på 80 procent, i åldrarna 20-64 år.³

Sysselsättningsgraden i åldrarna 16-74 år, i Norge, uppvisade inte en lika stor nedgång under 1990-talet och har sedan 1998 legat på 69-71 procent vilket är i nivå med och någon procentenhet högre än när den var som högst under det sena 1980-talet. I åldrarna 20-64 år har sysselsättningsgraden i Norge legat mellan 78 procent och 82 procent under 2000-talet med det högsta värdet år 2008.⁴

Sysselsättningsgraden, i åldrarna 20-64 år, i Finland ligger betydligt lägre än i de andra nordiska länderna, men har mellan 1994 och 2008 ökat med så mycket som 11 procentenheter, till 76 procent.⁵

Mäns och kvinnors sysselsättning

I alla nordiska länder är sysselsättningsgraden, i åldrarna 20-64 år, högre för män än för kvinnor. År 2007 var skillnaden, i Island, 10 procentenheter och i Danmark 9 procentenheter. Skillnaden var mindre i Norge där den var 7 procentenheter, i Sverige där den var 6 procentenheter och i Finland där den bara var 5 procentenheter. Till stor del kan skillnaderna förklaras av skillnader i arbetskraftsdeltagande. Jämfört med genomsnittet i EU är sysselsättningsgraden för kvinnor hög i de nordiska länderna och skillnaden mellan mäns och kvinnors sysselsättningsgrad är generellt sett lägre än i EU-länderna. För män har sysselsättningsgraden i Finland legat nära EU-genomsnittet under 2000-talet och i de andra nordiska länderna har den legat över EU-genomsnittet.

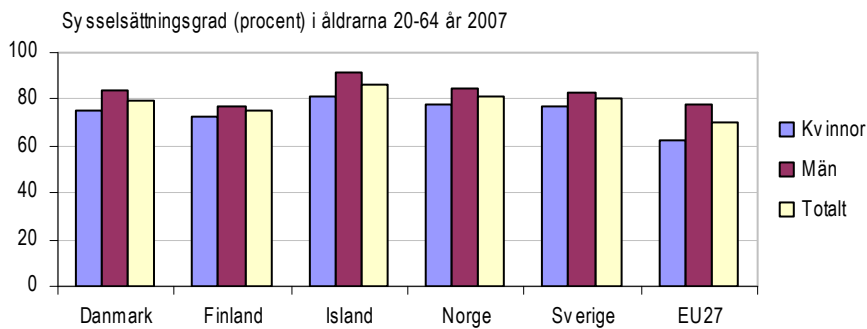
² Källor: Eurostat och SCB (AKU)

³ Källa: Eurostat

⁴ Källor: Eurostat och Statistisk sentralbyrå (AKU)

⁵ Källa: Eurostat

Diagram 1

Källa: Eurostat

I Sverige försvann nästan hela skillnaden mellan männens och kvinnornas sysselsättningsgrad, som i utgångsläget var mer än 20 procentenheter, mellan år 1976 och år 1993. Skillnaden har därefter sakta och osäkert krupit upp till närmare 6 procentenheter år 2008. Mellan det tidiga 1980-talet och det tidiga 2000-talet kan skillnaden sägas ha minskat med 5-10 procentenheter, beroende på vilka år man jämför.⁶

I Danmark har sysselsättningsgraden för kvinnor varit 8-14 procentenheter lägre än den för män, åren 1992-2008. Det är en betydligt större skillnad än i Sverige. Den ökning i sysselsättningsgraden på 3 procentenheter som har skett under de senaste tio åren beror till stor del på att kvinnornas sysselsättningsgrad har ökat. I Finland har skillnaderna mellan mäns och kvinnors sysselsättningsgrad generellt sett varit små under perioden 1992-2008.

I Norge ökade sysselsättningsgraden i åldrarna 16-74 år med 7 procentenheter mellan år 1976 och år 2006. Mönstret för män skiljer sig helt från det för kvinnor. Sysselsättningsgraden för kvinnor har ökat med 17 procentenheter under perioden och för män har den minskat med 4 procentenheter. Skillnaderna var mycket stora i början av perioden. Därför var andelen sysselsatta män i dessa åldrar, år 2007, ändå 6 procentenheter större än andelen sysselsatta kvinnor.⁷

Hur mycket arbetar sysselsatta män och kvinnor?

De otypiska jobben, – deltids- och tillfälliga jobb – har ökat i betydelse i OECD-länderna under senare år, om än i varierande grad mellan länderna. Detta påverkar naturligtvis inkomstfördelningen. Deltidsarbetande och de med tillfälliga jobb har inom OECD lägre lön än dem med fasta heltidsjobb, både faktiskt och när man har kontrollerat för typ av arbetsplats, ålder, anställningstid och kvalifikationer.⁸ I Sverige och Finland påverkas spridningen i arbetsförtjänst (earnings) av förekomsten av deltidarbete i betydligt högre grad än i andra OECD-länder.

Tabell 2

	Ginikoefficient för löneinkomst (earnings) omkring år 2000	
	Kvinnor och män i heltidsarbete	Kvinnor och män i hel- eller deltidarbete
Danmark	0,32	0,38
Finland	0,23	0,41
Sverige	0,27	0,41
OECD-19	0,29	0,35

Källa: OECD

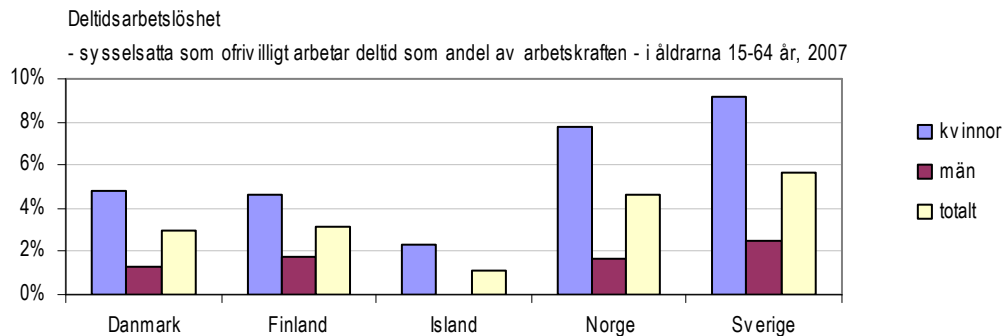
⁶ Källa: SCB (AKU)

⁷ Källa: Statistisk centralbyrå (AKU)

⁸ OECD (2008), Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries.

Att inkomstspridningen ökar genom att människor arbetar olika mycket skulle inte vara ett så stort problem om det inte vore för att många inte får arbeta så mycket som de skulle vilja göra. År 2005 var 16 procent av deltidarbetet i OECD-länderna ofrivilligt, vilket var tre gånger så mycket som år 1985.⁹ Deltidsarbetslöshet är ett större problem i Sverige än i de övriga nordiska länderna. Där har deltidarbetslösheten varierat mellan 4,5 och 7 procent sedan mitten av 1990-talet. I Finland har deltidarbetslösheten sällan och i Danmark aldrig varit högre än 4 procent under samma period. I Norge var den först år 2006 så hög som 5 procent.

Diagram 2

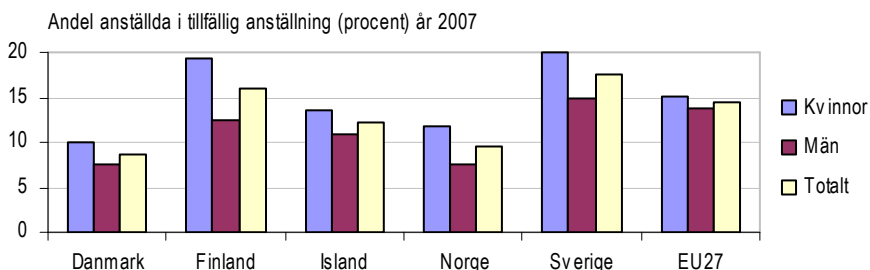

Källa: Eurostat och egna beräkningar

I alla de nordiska länderna är deltidarbetslösheten ett problem för kvinnor snarare än för män. I Danmark var skillnaden under flera år kring sekelskiftet som störst. Men åren 2006 och 2007 har Norge haft en tätposition med en deltidarbetslöshet bland kvinnor som, år 2007, var nästan fem gånger så hög som männens. Skillnaden har åren 1995-2007 varit minst i Finland där kvinnors deltidarbetslöshet har varit högst tre gånger så hög som männens.

Tillfälliga anställningar skapas många gånger på arbetsgivarens villkor snarare än den anställdes och kan då innebära svårigheter för denne att hålla en jämn inkomstström. Medan andelen anställda som har tillfällig anställning har minskat med ett par procentenheter, i Finland och Danmark, mellan år 1997 och år 2007, så har den ökat ungefär lika mycket i Sverige. I Island skedde en hastig ökning, från 6,9 till 11,5 procent mellan år 2005 och år 2006. En möjlig förklaring är ett inflöde av utländsk arbetskraft som kom för att arbeta tillfälligt på stora anläggningar.

Diagram 3

Källa: Eurostat

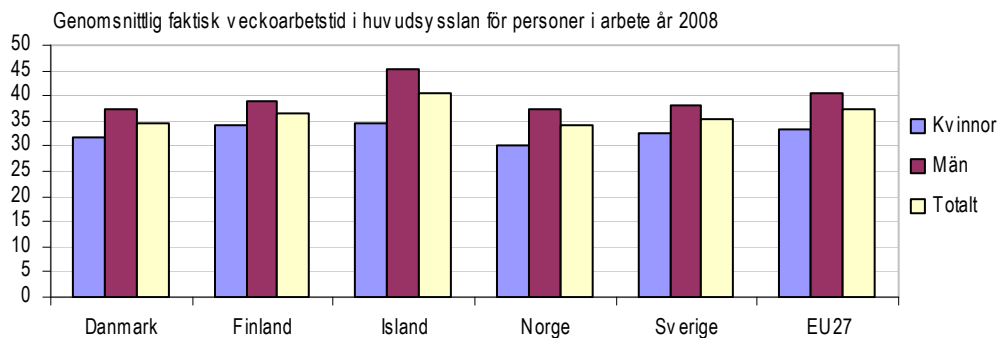
I alla de nordiska länderna är det vanligare att anställda kvinnor har tillfällig anställning än att anställda män har det. Skillnaden mellan kvinnor och män var, år 2007, större än genomsnittet i EU.

⁹ OECD (2008), Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries.

Störst var skillnaderna på 7,5 procent, 5,3 procent respektive 4,0 procent i Finland, Sverige och Norge.

Den genomsnittliga veckoarbetstiden för personer i arbete varierade, år 2008, i de nordiska länderna mellan 34,1 timmar (Norge) och 40,5 timmar (Island). I alla länderna hade män i genomsnitt längre veckoarbetstid än kvinnor. I Island skiljde det så mycket som 10,4 timmar. I Finland, där skillnaden var som minst, skiljde det så mycket som 4,6 timmar. Veckoarbetstiden påverkas både av heltidsnormen och hur många som arbetar del- eller övertid. Endast personer som är på arbetet någon gång under mätveckan räknas här. Det betyder t.ex. att de som är sjuka några dagar en vecka och arbetar för övrigt drar ner den genomsnittliga veckoarbetstiden medan de som är sjukfrånvarande hela veckan inte påverkar veckoarbetstiden eftersom de inte räknas.

Diagram 4

Källa: Eurostat

Den tydligaste förändringen av veckoarbetstiden mellan den senare delen av 1990-talet och 2000-talet (åren 2000-2008) syns i Norge och Finland där den har minskat med mer än en timme. I bägge dessa länder har veckoarbetstiden minskat både för män och kvinnor och mest för män. Även i Island, som har mycket lång genomsnittlig veckoarbetstid och extremt stora skillnader mellan män och kvinnor – 10,4 timmar år 2008 – visar veckoarbetstiden en liten minskning mellan den senare delen av 1990-talet och 2000-talet. Här har dock männens arbetstid minskat medan kvinnornas har ökat. I Danmark och Sverige har veckoarbetstiden ökat en aning, med 9 respektive 6 minuter i veckan, då åren 1995-1999 jämförs med åren 2000-2008. I Danmark har förändringen varit lika stor (eller snarare liten) för kvinnor och män medan utvecklingen i Sverige är ett resultat av att kvinnornas arbetstid har ökat och männens minskat något.

Utbildning

Utbildning lönar sig inte bara genom att lönen vanligen blir högre med längre utbildning. Bättre möjligheter att få jobb är en annan fördel med utbildning. Detta åskådliggörs t.ex. av att lönepremien för medelutbildade i Finland stiger från 4 procent till 11 procent när arbetslöshetsrisken tas med i beräkningen. Förekomsten av arbetslöshetsersättning minskar lönepremien till omkring 6 procent. I Sverige är lönepremien för medelutbildade 5 procent utan och 8 procent med hänsyn till arbetslöshetsrisk. Arbetslöshetsersättningen tar ner den till omkring 6 procent.¹⁰

I de nordiska länderna (exklusive Island) har andelen sysselsatta i befolkningen i arbetsför ålder ökat mellan år 1995 och år 2005. Det gäller särskilt för Finland. Bland dem som år 1997 hade lägst sysselsättningsgrad, de med kort utbildning, har sysselsättningen minskat, om än bara i liten grad i

¹⁰ Asplund, R. och Barth, E. (2005), Education and Wage Inequality in Europe A Literature Review. Taloustieto Oy.

Finland. I Sverige och Norge var denna minskning större än i andra OECD-länder. Den största ökningen i sysselsättningsgrad uppmättes bland dem som har medellång utbildning. Sysselsättningsgraden har i Sverige, Finland och Norge även ökat bland dem med längre utbildning. I Sverige och Finland har sysselsättningsgraden bland dem med medellång utbildning eller längre ökat betydligt mer åren 1997-2005 än i OECD som helhet. I Danmark¹¹ är ökningen måttlig för dem med medellång utbildning. Bland dem med längre utbildning har sysselsättningsgraden t.o.m. minskat.

Tabell 3

Icke-sysselsättningsgrad, totalt och i utbildningsgrupper, för befolkningen i arbetsför ålder*								
	Totalt		Kortare utbildning		Medelutbildning		Längre utbildning	
	Nivå 2005	Förändring sedan 1995 (procent-enheter)	Nivå 2005	Förändring sedan 1997 (procent-enheter)	Nivå 2005	Förändring sedan 1997 (procent-enheter)	Nivå 2005	Förändring sedan 1997 (procent-enheter)
Danmark (OECD)	24,5	-3,1	41,4	..	21,4	..	13,8	..
Danmark (AE)			37,3	1,0	17,2	-0,7	12,6	1,0
Finland	32,0	-8,0	54,2	0,1	28,0	-6,1	15,8	-2,6
Norge	24,8	-3,0	42,8	3,8	19,8	-2,0	12,9	-0,1
Sverige	26,1	-2,4	47,5	4,3	21,5	-3,6	14,0	-3,4
OECD	34,1	-3,3	53,3	2,3	30,6	-1,5	17,9	-0,3

* Arbetsför ålder betyder 15-64 år.

Källor: OECD (2008), Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries och för Danmark även Arbejderbevægelsens Erhvervsråd grundat på data från Danmarks Statistik (Ras).

Skillnaderna i sysselsättningsgrad mellan kort och medellångt utbildade har alltså ökat mer i Finland, Norge och Sverige än i andra OECD-länder. Trots detta är sysselsättningen bland dem med kort utbildning högre i Sverige, Norge och Danmark än i OECD som helhet.

Jämfört med genomsnittet i 19 EU-länder är betydligt fler kvinnor högskoleutbildade i Norden. Det gäller även männen, men skillnaden mot EU-länderna är inte större än 3 procentenheter i Sverige och Island. Om vi tar in gymnasieutbildningen i bilden är Island det enda nordiska land där utbildningsnivån är lägre än i EU-länderna. I de övriga nordiska länderna är både män och kvinnor betydligt bättre utbildade.

Tabell 4

Procentuell andel av kvinnor och män, 25-64 år, med högst gymnasieutbildning respektive högskole- och universitetsutbildning år 2006						
	Gymnasieutbildning		Högskoleutbildning		Gymnasie- eller högskoleutbildning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Danmark	46	51	37	33	83	84
Finland	41	47	41	30	82	77
Island	29	35	34	26	63	61
Norge	40	45	36	30	76	75
Sverige	46	49	35	26	81	75
EU-19	44	46	25	23	69	69
OECD	41	44	27	27	68	71

* EU19 utgörs av länderna i EU15 och dessutom Polen, Slovakien, Tjeckien och Ungern.

Källa: Olofsson, J. och Panican, A. (2008) och egna beräkningar.

¹¹ När det gäller Danmark kommer uppgifterna om sysselsättningsgraden i de olika utbildningsgrupperna från en annan källa (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd) än uppgifterna för hela befolkningen och för de andra länderna. Nivåerna är inte lika höga i de olika källorna för Danmark år 2005 och Arbejderbevægelsens Erhvervsråds uppgifter kan därför inte jämföras med de för de andra länderna. Jag föreställer mig att förändringarna mellan år 1997 och år 2005 ändå är i samma storleksordning som de skulle vara enligt OECD:s sätt att mäta. En tänkbar förklaring till skillnaderna i sysselsättningsgrad är att indelningen i utbildningsgrupper inte är exakt lika dan.

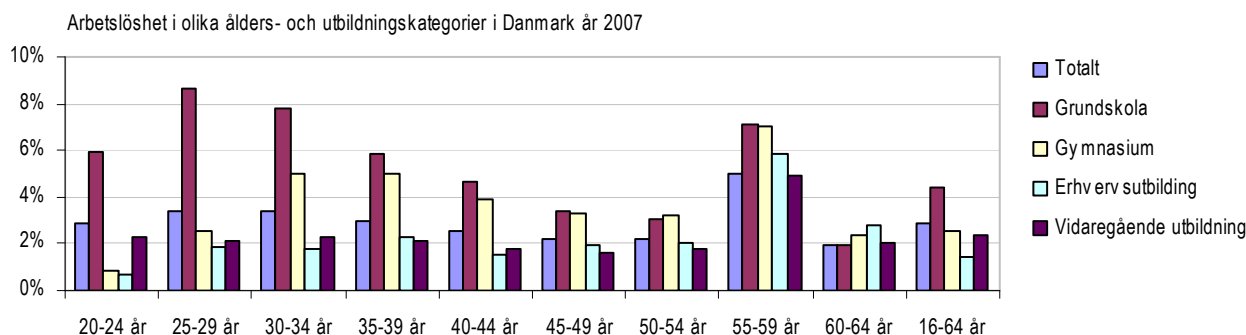
Bland dem som har fyllt 30 år är det som regel, i Sverige och Danmark, ovanligare att ha en längre utbildning ju äldre man är.¹² Norge följer i stort sett detta mönster men de som, år 2007 var 40-49 år (och alltså födda på 1960-talet eller sent på 1950-talet) avvek genom att få hade genomgått vidaregående skola.

Inom varje ålderskategori, äldre än 24 år, är sysselsättningsgraden, i Sverige, så gott som alltid högre ju längre utbildning gruppen har. Det gäller även i Danmark. (I åldersgrupperna 35-59 år är skillnaden i sysselsättningsgrad mellan grupperna med erhvervsutbildning och vidaregående utbildning mindre än 2 procentenheter i varierande riktning.) Men i åldrarna 60-64 är sysselsättningsgraden plötsligt 16 procentenheter lägre för dem med vidaregående utbildning än för dem med erhvervsutbildning. Detta, tillsammans med det faktum att arbetslösheten inte är särskilt hög i gruppen, antyder att äldre välutbildade danskar har bättre möjligheter än andra grupper att själva välja att lämna arbetsmarknaden.

Utbildning, ålder och arbetslöshet

Bland dem som är yngre än 35 år är det en klar nackdel att sakna gymnasieutbildning i både Sverige och Danmark. Arbetslösheten är avsevärt mycket högre och sysselsättningsgraden är, i synnerhet i Sverige, betydligt lägre.¹³ Bland äldre, i Sverige, är det i stället de med eftergymnasial utbildning som märker ut sig, men då i positiv bemärkelse. Arbetslösheten är betydligt lägre och sysselsättningsgraden högre. Bland 55-64-åringar skiljer det sig så mycket som 12 procentenheter mellan sysselsättningsgraden för dem med eftergymnasial och gymnasial utbildning. När alla åldrar betraktas samlat är det tydligt att arbetslösheten är högre bland dem med kortare utbildning än bland dem med längre i Finland och Norge.¹⁴

Diagram 5

Källa: Danmarks statistik (Ras)

I Danmark märker 55-59-åringarna ut sig genom att ha hög arbetslöshet. Bland dem med längre utbildning än grundskola är arbetslösheten som högst i denna ålder och bland grundskoleutbildade är det bara de yngre än 35 som har högre arbetslöshet än 55-59-åringarna. Något som kan försvåra arbetsökandet, för äldre på den danska arbetsmarknaden, är efterlönen som gör det möjligt att lämna arbetsmarknaden vid 60 års ålder och då få en ersättning i nivå med, eller lite lägre än a-

¹² Källor är i det följande, i avsnittet, om inte annat nämns, för Sverige, SCB (AKU) år 2004, för Norge, Statistisk sentralbyrå (Statistikkbanken) år 2007 och för Danmark, Danmarks statistik (Ras) år 2007. Definitionerna är inte helt klarlagda och kan variera mellan de olika källorna, varför slutsatser dras med stor försiktighet.

¹³ Källor är även i detta avsnitt, om inte annat nämns, för Sverige, SCB (AKU) år 2004, för Norge, Statistisk sentralbyrå (Statistikkbanken) år 2007 och för Danmark, Danmarks statistik (Ras) år 2007. Definitionerna är inte helt klarlagda och kan variera mellan de olika källorna, varför slutsatser dras med stor försiktighet.

¹⁴ Källor: För Finland: Statistikcentralen (AKU). För Norge; NAV beräknat på statistik från Statistisk sentralbyrå.

kasseersättningen, beroende på hur många år man går på efterlön. Efterlönen ger arbetsgivare anledning att tvivla på att äldre kommer att stanna kvar på arbetsmarknaden fram till 65 års ålder. Detta kan vara ett skäl för arbetsgivare att vara restriktiva med att anställa personer som närmar sig 60 år.

En annan tänkbar förklaring till äldre danskars förhållandevis svaga ställning på arbetsmarknaden är det svaga anställningsskyddet. Det är bara privatanställda tjänstemän i Danmark som har något lagstiftat anställningsskydd.¹⁵ För övrigt regleras anställningsskyddet i kollektivavtal och troligen finns det många anställda i Danmark som inte omfattas av något anställningsskydd. I kollektivavtalen finns skydd mot osaklig uppsägning men vid t.ex. neddragningar p.g.a. arbetsbrist finns inga turordningsregler utan arbetsgivaren kan ganska fritt bestämma vilka som ska sägas upp. Detta kan jämföras med det svenska anställningsskyddet, med turordningsregler som ger den först anställda starkast anställningsskydd, om inte fack och arbetsgivare i förhandlingar kommer överens om en annan turordning. För små och medelstora företag finns dock vissa undantag i den svenska lagstiftningen. I Sverige finns också till, skillnad från i Danmark, lagstadgad rätt till återanställning i de fall arbetsgivaren utökar verksamheten inom 9 månader från det att personal sades upp. I OECD:s internationella jämförelser av restriktiviteten i anställningsskyddet hamnar det norska systemet tämligen nära det svenska.¹⁶ Det krävs saklig grund för uppsägning och turordningsregler gäller genom kollektivavtal. Uppsaidga har även företrädesrätt till återanställning i 12 månader.

Trots att arbetskraftens ålderssammansättning jämnar ut skillnaderna något – bland äldre, som oftare har kort utbildning, är arbetslösheten vanligen lägre än bland unga med motsvarande utbildning – är arbetslösheten högre bland dem med kort utbildning i såväl Sverige som Danmark. (Totalt sett är dock arbetslösheten bland Erhvervsutbildade högre än bland dem med vidaregående utbildning i Danmark.) I Sverige har skillnaderna i arbetslöshet minskat mellan gymnasialt och eftergymnasialt utbildade sedan 1990-talet. Skillnaderna mellan gymnasialt och förgymnasialt utbildade ser ut att ha ökat under senare år.

Jämfört med genomsnittet i de femton första EU-länderna (EU15) och OECD var det, år 2007, betydligt mindre vanligt med långa arbetslöshetstider i de nordiska länderna.¹⁷ I EU15 hade 41 procent av de arbetslösa varit arbetslösa i mer än ett år. I Finland, som var det nordiska land som hade högst andel långtidsarbetslösa hade 18 procent varit det. I Norge som var den andra extremen hade 8 procent (kända) arbetslöshetstider på mer än ett år.

Äldre är ofta arbetslösa längre tider än unga. Det gäller som genomsnitt i EU15 och OECD och, i synnerhet, i de nordiska länderna. Endast 17-18 procent av de arbetslösa 20-24-åringarna i Sverige och Finland hade (så vitt det är känt) varit arbetslösa i 6 månader eller mer. Det kan jämföras med 44 respektive 67 procent av dem som hade fyllt 55 år. Skillnaderna mellan yngres och äldres långtidsarbetslöshet är, genomsnittligt sett, inte lika stora i EU15 eller i OECD. I EU15 hade så mycket som 45 procent av de arbetslösa 20-24-åringarna varit arbetslösa i mer än 6 månader, vilket är uppseendeväckande mycket, mätt med nordiska mått. I Danmark och Norge kunde de unga långtidsarbetslösa inte mätas i tusental. 53 procent av de äldre arbetslösa danskarna hade varit arbetslösa i mer än 6 månader.

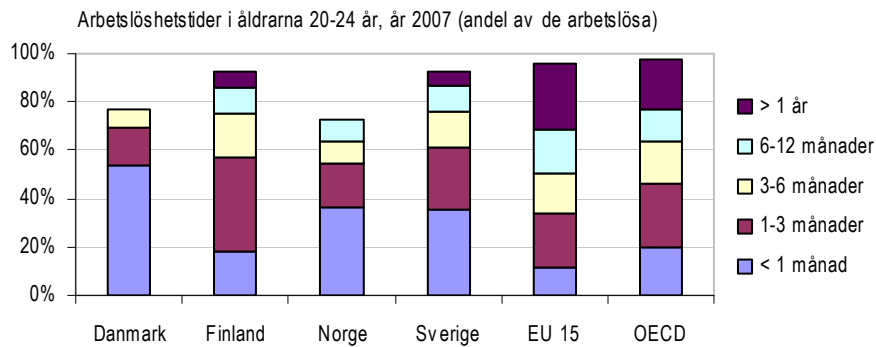
---

¹⁵ Westerlund, Lena (2006), Tryggare på andra sidan sundet? – Om flexicurity i Danmark. Landsorganisationen i Sverige.

¹⁶ OECD (2008), Employment Outlook, OECD

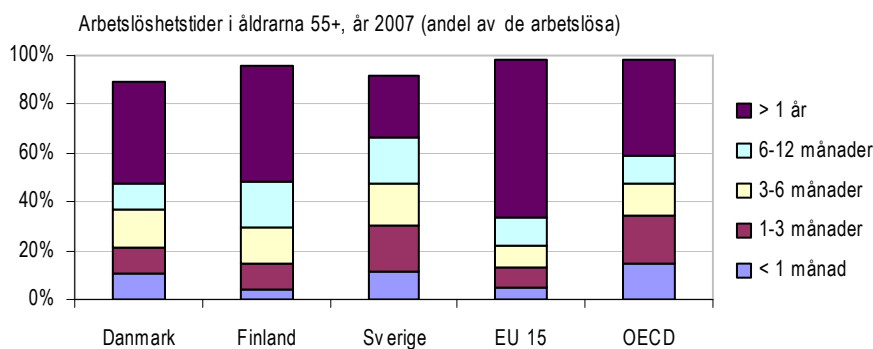
¹⁷ Källa: OECD. I grunddata redovisas de arbetslösa i tusental, vilket gör att uppgifter saknas i vissa kategorier, framför allt för små länder där arbetslösheten är låg. Island har fallit ur redovisningen av detta skäl.

Diagram 6

Källa: OECD

Diagram 7

Källa: OECD

Arbetsmarknaden för utländska medborgare

Mellan 5 och 6 procent av befolkningen, 15-64 år, i Danmark, Sverige och Norge var utländska medborgare år 2008. I Island var andelen 4,4 procent och i Finland blott 2,2 procent.

Som grupper betraktat har de utländska medborgarna en besvärligare arbetsmarknadssituation än ländernas egna medborgare med betydligt högre arbetslöshet. I Norge, där skillnaden var minst, var arbetslösheten dubbelt så hög bland de utländska medborgarna som bland de norska medborgarna. Utländska medborgare deltog dessutom i arbetskraften i mindre utsträckning än ländernas egna medborgare i Danmark, Sverige och Finland. (För Island saknas uppgifter om arbetslöshet och arbetskraftsdeltagande.) Om det låga arbetskraftsdeltagandet beror på bristande intresse, eller sämre förutsättningar att delta, avslöjar inte denna statistik. Det är dock rimligt att tro att sämre förutsättningar t.ex. vad gäller hälsa samt låga förhoppningar om att få arbete, om man skulle delta, är viktiga förklaringar.

Detta resulterar i en betydligt lägre sysselsättning bland utländska medborgare än ländernas egna, i alla de nordiska länderna. Skillnaderna är störst i Danmark och Sverige och små i Island och Norge.

När det gäller sysselsättningsgraden är skillnaden mellan utländska och inhemska medborgare större bland kvinnor än bland män i samtliga nordiska länder. I Finland, Sverige och Danmark, som det finns analyserbar data för, beror det i större utsträckning på skillnader i arbetskraftsdeltagande än i arbetslöshet.

Tabell 5

Arbetsmarknadssituation för ländernas egna och utländska medborgare i åldrarna 15-64 år, 2008										
	Utländska medborgare i befolkningen	Arbetskraftsdeltagande			Arbetslöshet			Sysselsättningsgrad		
		Utländska medborgare	Landets medborgare	Totalt	Utländska medborgare	Landets medborgare	Totalt	Utländska medborgare	Landets medborgare	Totalt
Totalt										
Danmark	5,8 %	69,8 %	81,5 %	80,8 %	8,8 %	3,1 %	3,4 %	63,7 %	79,0 %	78,1 %
Finland	2,2 %	72,4 %	76,0 %	76,0 %	15,9 %	6,2 %	6,4 %	60,9 %	71,3 %	71,1 %
Island	4,4 %		86,2 %	86,2 %		2,9 %	3,0 %	83,1 %	83,6 %	83,6 %
Norge	5,0 %	80,1 %	80,0 %	80,0 %	4,8 %	2,5 %	2,6 %	76,2 %	78,1 %	78,0 %
Sverige	5,2 %	71,8 %	79,8 %	79,3 %	14,3 %	5,9 %	6,3 %	61,5 %	75,1 %	74,3 %
Kvinnor										
Danmark	6,3 %	63,5 %	78,1 %	77,1 %	9,3 %	3,4 %	3,7 %	57,6 %	75,4 %	74,3 %
Finland	2,1 %	63,4 %	74,2 %	74,0 %	17,7 %	6,5 %	6,7 %	52,2 %	69,3 %	69,0 %
Island	4,3 %		81,9 %	81,7 %		2,6 %	2,6 %	73,8 %	79,8 %	79,6 %
Norge	5,0 %		77,4 %	77,2 %		2,3 %	2,4 %	71,0 %	75,6 %	75,4 %
Sverige	5,3 %	64,9 %	77,6 %	76,9 %	15,2 %	6,2 %	6,6 %	55,1 %	72,8 %	71,8 %
Män										
Danmark	5,3 %	77,1 %	84,9 %	84,4 %	8,4 %	2,8 %	3,1 %	70,7 %	82,6 %	81,9 %
Finland	2,2 %	80,6 %	77,9 %	77,9 %	14,3 %	6,0 %	6,2 %	69,1 %	73,2 %	73,1 %
Island	4,4 %		90,0 %	90,4 %		3,2 %	3,3 %	89,4 %	87,2 %	87,4 %
Norge	5,0 %		82,6 %	82,7 %		2,6 %	2,8 %	81,2 %	80,4 %	80,5 %
Sverige	5,1 %	78,8 %	81,9 %	81,7 %	13,5 %	5,6 %	6,0 %	68,1 %	77,2 %	76,7 %

Källa: Eurostat och egna beräkningar

Andelen utländska medborgare, i åldrarna 15-64 år, var, år 2008, i alla de nordiska länderna lägre än genomsnittet för EU på 6,8 procent. Skillnaden mellan de utländska och de inhemska medborgarnas arbetskraftsdeltagande var större i Danmark, Sverige och Finland än snittet i EU. I Norge var det ingen skillnad och för Island saknas data. Arbetskraftsdeltagandet i EU var endast 71 procent, vilket var i nivå med det för de utländska medborgarna i Danmark, Sverige och Finland. En nästan dubbelt så hög arbetslöshet bland utländska medborgare i EU-länderna jämfört inhemska medborgare resulterade i en sysselsättningsgrad på 63 procent för utländska medborgare vilket är 3 procentenheter lägre än den för ländernas egna medborgare. Återigen var skillnaden betydligt större i Danmark, Sverige och Finland.

Här passar det sig med en varning för att dra alltför långtgående slutsatser av dessa jämförelser. Skillnader i sysselsättning mellan utländska och inhemska medborgare kan bero på skillnader i öppenhet på olika arbetsmarknader när det gäller att förstå och värdera färdigheter förvärvade utanför landets gränser. Men hur utländska medborgare skiljer sig från de andra innevånarna ser olika ut i olika länder samtidigt som utländska medborgare som regel inte är en särskilt homogen grupp inom länderna. Orsaken till att man har invandrat erbjuder uppenbara exempel på detta. De som har invandrat till ett arbete eller för att studera får en förankring på arbetsmarknaden som inte alls är självklar för den som tvingas lämna sitt land på flykt undan förföljelse och inte har någon möjlighet att undersöka arbetsmarknaden i det nya landet innan han eller hon kommer dit. Språkkunskaper är en annan faktor av betydelse. Invandrare från grannländer talar ofta samma eller närbesläktade språk medan språket är någonting mer långväga invandrare måste ägna stor möda att lära sig. Undantaget från detta är forna kolonialländer vars språk även studeras och talas i avlägsna delar av världen.

Vem som är utländsk medborgare styrs, förutom av ursprung, av viljan och möjligheterna att byta medborgarskap vilket kan variera från land till land och från individ till individ. En mer relevant fråga att ställa sig är kanske hur arbetsmarknadssituationen ser ut för invandrare i olika länder.

Denna har fått lämnas därhän p.g.a. brist på data.

Med detta sagt måste vi ändå konstatera att sysselsättningen bland utländska medborgare jämfört med ländernas egna medborgare är uppseendeväckande låg i Danmark, Finland och Sverige. Situationen i Norge har förbättrats under åren 2006-2008. I Island har skillnaderna varit små under hela perioden 1995-2008, vilken jag har data för.

Ungas sysselsättning

I Norge och Island har sysselsättningsgraden bland 20-24-åringar ökat med 5-6 procentenheter sedan åren kring 1990. I Norge ökade sysselsättningen dessutom ungefär lika mycket bland 25-29-åringar. Även i Danmark har sysselsättningen ökat lite i dessa åldersgrupper. I Sverige däremot föll sysselsättningsgraden dramatiskt för 20-24-åringarna under 1990-talskrisen. Trots den förbättring som därefter har skett är de yngstas sysselsättning inte på långa vägar tillbaka på 1980-talsnivåer. År 2008 var sysselsättningsgraden 16 procentenheter lägre än år 1988. Även för åldersgruppen 25-29 år har sysselsättningsgraden minskat med 7 procentenheter under denna 20-årsperiod.

Tabell 6

Andel sysselsatta och studerande unga i Norden 1988, 1998 och 2008													
		Sysselsättningsgrad			Andel heltidsstuderande i och utanför arbetskraften			därav sysselsatta			Andel sysselsatta eller i heltidsstudier		
		1988*	1998	2008	1988*	1998	2008	1988*	1998	2008	1988*	1998	2008
Danmark**	20-24 år	75 %	75 %	77 %	27 %	38 %	43 %	20 %	28 %	33 %	82 %	85 %	86 %
	25-29 år	79 %	80 %	81 %	11 %	19 %	24 %	7 %	13 %	18 %	83 %	85 %	87 %
Norge***	20-24 år	68 %	70 %	73 %	25 %	36 %	39 %	8 %	19 %	25 %	85 %	86 %	88 %
	25-29 år	78 %	82 %	84 %									
Sverige	20-24 år	79 %	55 %	63 %	13 %	31 %	29 %	4 %	5 %	9 %	89 %	81 %	83 %
	25-29 år	88 %	74 %	81 %	7 %	16 %	14 %	3 %	4 %	6 %	92 %	86 %	89 %
Island****	20-24 år	71 %	78 %	77 %	38 %	40 %	48 %	16 %	24 %	31 %	94 %	94 %	95 %
	25-29 år	82 %	80 %	83 %	13 %	21 %	27 %	6 %	10 %	17 %	89 %	91 %	93 %

* Gäller år 1989 i Norge och år 1991 i Island.

** För Danmark visar siffrorna inte årsgenomsnitt utan vad som gällde den sista veckan i november.

*** För Norge är det inte känt om de studerande är hel- eller deltidsstuderande här rör det i stället om dem som uppger att de har studier som huvudsaklig verksamhet.

**** För Island gäller uppgifterna både hel- och deltidsstuderande

Källor: Danmark: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd grundat på data från Danmarks Statistik (Ras); Sverige: SCB (AKU); Norge: SSB (AKU); Island: ASÍ.

En stor del av förklaringen till den minskande sysselsättningen bland unga i Sverige ligger naturligtvis i att fler studerar länge. Mellan år 1988 och år 1998, då arbetslösheten fortfarande var mycket hög, ökade andelen heltidsstuderande bland 20-24-åringar med 18 procentenheter och bland 25-29-åringar med 9 procentenheter. Bland de studerande finns både sådana som går i det reguljära utbildningsväsendet och deltagarna i vissa arbetsmarknadspolitiska program. De följande tio åren ökade sysselsättningen medan andelen heltidsstuderande sjönk något. Observera att det här rör sig om årsgenomsnitt och att andelen studerande därför var ännu högre under terminerna och andelen sysselsatta förmodligen var lägre. En granskning av hur många av de unga som antingen studerar på heltid eller arbetar visar dock att andelen har minskat med 6 procentenheter bland 20-24-åringarna och med 3 procentenheter bland 25-29-åringarna.

Bland 20-24-åringarna har andelen studerande ökat ungefär lika mycket i Norge och Danmark och nästan lika mycket i Island sedan åren kring 1990, trots att dessa länder inte har upplevt samma fall

i sysselsättningen bland de yngsta i arbetsför ålder.¹⁸ I Island och Danmark har andelen studerande i åldrarna 25-29 år ökat dubbelt så mycket som i Sverige. Det betyder att andelen 20-29-åringar som antingen arbetar eller studerar har ökat med 4-5 procentenheter i Danmark. Även i Island har andelen ökat med några procentenheter.

I Island och Norge har det, sedan åren kring 1990, blivit betydligt vanligare att de unga studerande arbetar samtidigt som de studerar. I Danmark har det under hela perioden varit så vanligt att unga arbetar vid sidan av studierna att det inte har funnits utrymme för så stora förändringar. Här måste jämförelser mellan länderna göras med största försiktighet då uppgifter om studerande, enligt en enhetlig definition, inte har gått att finna. I Sverige var andelen av de unga heltidsstuderande som arbetade vid sidan av studierna ungefär lika stor år 1988 som år 2008. År 1998 arbetade en mindre andel av de heltidsstuderande.

Arbetsmarknadsinträdet

Att det är möjligt för unga att smidigt och snabbt gå från utbildning till jobb och till ett jobb som passar deras kvalifikationer har betydelse både för det samlade välståndet i ett land och för inkomstfördelningen mellan olika åldersgrupper. Att utbildningssystemet fungerar så att alla ges möjlighet att träda in på arbetsmarknaden med erforderliga kunskaper är också viktigt i detta sammanhang. Att möjligheterna att etablera sig på arbetsmarknaden är goda, och att man inte behöver ha ett stort mått av tur för att smidigt kunna etablera sig, har betydelse för inkomstfördelningen bland de unga.

Vi kommer att se att övergången mellan skola och arbetsliv och mellan olika utbildningssteg ter sig krånglig i Sverige och i viss mån också i Finland. Andelen unga som varken arbetade eller studerade i dessa länder var, år 2006, högre än i de övriga nordiska länderna och bara lite lägre än i ett snitt av jämförbara OECD-länder. Andelen var, i Sverige, särskilt hög i 19-20-årsåldern d.v.s. efter gymnasiet. I alla nordiska länder utom Island är det relativt vanligt att unga har eftergymnasial utbildning. Ett år efter avslutad utbildning är sysselsättningen lägre, än i jämförbara OECD-länder, bland kort utbildade i Sverige och Finland. I Finland är den dessutom lägre bland både kort- och medelutbildade fem år efter avslutad utbildning. Finland och i synnerhet Sverige avviker från de andra nordiska länderna genom att få unga arbetar under utbildningen. Den påfallande höga andelen unga med tillfälliga anställningar, i Sverige, talar för att anställningar som tar slut, bidrar till svårigheterna, när det gäller att upprätthålla kontinuitet i arbetet, under etablering på den svenska arbetsmarknaden. Därtill kommer vi att se att deltidsarbetslöshet ett problem som drabbar unga svenskar i mycket högre grad än andra grupper.

Det finns ganska stora skillnader mellan ungdomsutbildningarna i de nordiska länderna. I Finland och Sverige är inte bara de studieförberedande, utan också de yrkesförberedande, gymnasieutbildningarna skolförlagda och ger högskolebehörighet. Lärlingsutbildningar förekommer bara i begränsad utsträckning. De andra länderna har lärlingsutbildningar och ett reglerat system för yrkeslegitimationer. Modellerna ser olika ut i Danmark och Norge men i båda länderna har lärlingsutbildningarna stark ställning. I Olofsson m.fl. (2008) refereras slutsatsen att det inte går att säga att ett utbildningssystem, bättre än ett annat, underlättar övergången mellan skola och arbetsliv eftersom det är samspelet mellan utbildningssystemet och produktionssystemet som är avgörande.

---

¹⁸ Observera att andelarna inte är helt jämförbara då det i Island rör sig om både hel- och deltidsstuderande och i Norge om dem som uppges studera som sin huvudsakliga verksamhet.

Ett mångfasetterat utbud av utbildningar på olika nivåer nämns därutöver som en framgångsfaktor.¹⁹

I fokus i detta avsnitt är just ungas övergång från skola till arbetsliv. Utbildningssystemen ska dock inte bara dömas efter hur smidigt denna övergång går. Utbildningen ska ju ge en grund för produktivt arbete under ett helt arbetsliv. Förlängningen av den obligatoriska teoretiska utbildningen i och med grundskolereformen i Sverige under 1950-talet medförde t.ex. att ungdomar generellt sett skaffade sig längre utbildning, utöver den förlängning som grundskolereformen innebar. Det gällde i synnerhet dem vars fäder saknade utbildning. I den gruppen medförde reformen också en tydlig inkomstökning.²⁰

Vad som är en smidig etablering på arbetsmarknaden låter sig inte enkelt beskrivas eller mätas. OECD²¹ belyser processen i 22 europeiska länder²² och USA genom att beskriva hur många i var och en av åldrarna 15-29 år som är i utbildning, med eller utan arbete parallellt, som har arbete, fast, tillfälligt eller i familjeföretag samt som varken är i arbete eller utbildning.

Det visar sig då att Norge och Island avviker från genomsnittet för alla länderna genom att minst hälften befinner sig i utbildning ända till 23 i stället för till 21 års ålder.²³ Sverige avviker med två år åt det andra hållet genom att mindre än hälften (40 procent) av 19-åringarna befinner sig i utbildning. I Danmark och Finland är mindre än hälften av 20-åringarna men mer än hälften av 21-23-åringarna i utbildning. När det gäller den ålder då minst hälften jobbar, utan att samtidigt vara i utbildning, är spridningen mellan de nordiska länderna mindre och vi ligger på, eller 1-2 år över, genomsnittet, på 23 år. Mätt på detta sätt ser alltså övergången mellan skola och arbetsliv ut att ta lång tid i Norden. Det gäller i synnerhet Sverige.²⁴

Tabell 7

Nyckeltal för arbetsmarknadsinträde år 2006							
	Danmark	Finland	Norge	Sverige	Island	23 OECD-länder*	
Mindre än 50 % är i utbildning**	20 år	20 år	23 år	19 år	23 år	21 år	
Minst 50 % jobbar***	25 år	25 år	23 år	24 år	23 år	23 år	
Varken i utbildning eller arbete i snitt**** 15-29 år	6,7 %	10,6 %	7,3 %	11,6 %	5,5 %	12,7	
Ålder då flest varken är i utbildning eller arbete	27 år	20 år	28 år	19 år	24 år	29 år	

* Övägt medelvärde för länderna   ** Med eller utan arbete samtidigt. Första gången detta inträffar.

*** Utan att samtidigt vara i utbildning   **** Övägt medelvärde för årsklasser

Källa: OECD (2008), Employment Outlook, OECD och egna beräkningar

¹⁹ Olofsson, J. och Panican, A. (2008), Ungdomars väg från skola till arbetsliv Nordiska erfarenheter. Nordiska ministerrådet.

²⁰ Meghir, C. och Palme, M. (2005), "Educational Reform, Ability and Family Background", The American Economic Review, vol 95(1), s 414-424.

²¹ OECD (2008), Employment Outlook, OECD.

²² Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Grekland, Island, Irland, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Polen, Portugal, Slovakien, Spanien, Schweiz, Storbritannien, Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern, Österrike.

²³ I de flesta länderna gäller uppgifterna ett genomsnitt av årets veckor. Det innebär att andelen studerande ser lägre ut än vad vi normalt uppfattar den som, genom att 15-29-åringarna som studerar inte räknas som studerande på sommarloven.

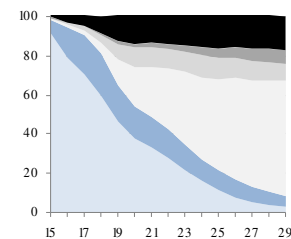
²⁴ Observera att det utifrån dessa siffror inte går att uppskatta hur lång tid det i genomsnitt tar att gå från utbildning till arbete. Till det behövs uppgifter om övergångstiden på individnivå. De presenterade uppgifterna ger dock en indikation om under vilken period av livet övergången sker. Individbaserade skattningar visar ofta att övergångstiden är kortare än vad kohortbaserade skattningar indikerar. En individskattning jämfört med en kohortskattning, liknande den här presenterade, visar särskilt för Danmark, Sverige och Finland kortare övergångstider. Mediantiden mellan skola och arbete på individuell nivå är 1,3 år i Danmark, 2,6 år i Finland, 2,4 år i Island, 2 år i Sverige och 1,8 år i EU-15 i (övägt) genomsnitt. Se OECD (2008), Employment Outlook.

Trots att övergången mellan skola och arbete verkar ta lång tid i Norden är det inte uppseendeväckande många unga som varken arbetar eller studerar. I (ovägt) genomsnitt befinner sig 5,5 procent av 15-29-åringarna varken i arbete eller utbildning i Island. Det är mycket mindre än genomsnittet för alla länderna. Andelen är en eller ett par procentenheter större i Danmark och Norge, men även där måste den betraktas som mycket liten. I Finland och Sverige ligger andelen bara en eller ett par procentenheter lägre än OECD-snittet på 12,7 procent.

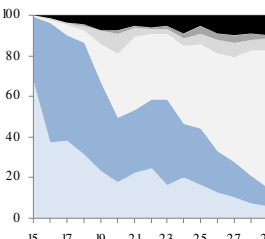
Diagram 8

Verksamhet i åldrarna 15-29 år i de Nordiska länderna och genomsnittet för 23-OECD-länder, år 2006

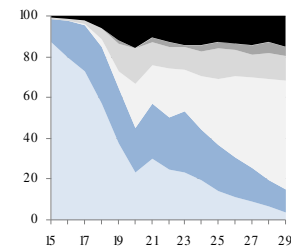
A. 23 OECD-länder

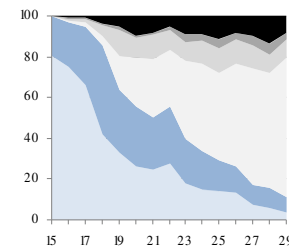
B. Danmark

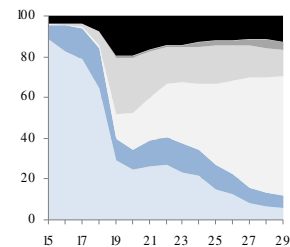
C. Finland

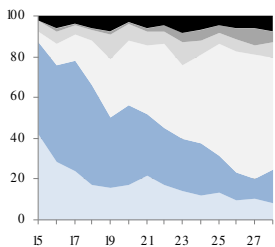
D. Norge

E. Sverige

F. Island

Källa: OECD (2008), Employment Outlook, OECD

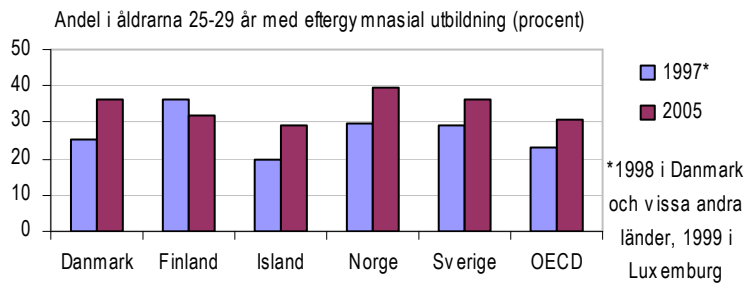
I Sverige ser det i synnerhet ut att vara övergången från gymnasieskola (som man utan studieuppehåll slutför det år man fyller 19 år) till arbete eller annan utbildning som är svår. Andelen överksamma är betydligt högre vid 19 och 20 års ålder än både tidigare och senare. Detta mönster syns också, i viss mån, i Finland. En tänkbar förklaring är, i Sverige, att det har bildats en norm om att inte fortsätta sina studier direkt efter gymnasiet utan att i stället ägna sig åt resor eller andra intressen.²⁵ Därmed inte sagt att det finns belägg för att överksamheten huvudsakligen är frivillig. Även i Danmark och Norge ökar andelen i utbildning igen efter en svacka vid 20 respektive 21 års ålder men utan samma påtagliga svängningar i överksamheten. Den är i stället som högst vid 27 respektive 28 års ålder. Att andelen överksamma (avseende utbildning eller arbete) ökar mellan 25 och 30 års ålder kan i många länder förklaras med att kvinnor lämnar arbetskraften när de får barn. Frågan är om det är en förklaring i Norge och Danmark.

De som år 2005 höll på att etablera sig på arbetsmarknaden i de nordiska länderna, förutom Finland, hade oftare eftergymnasial (tertiary) utbildning än vad som var fallet ungefär 8 år tidigare. Medan de andra stora nordiska länderna ligger betydligt över OECD-snittet vad gäller andelen 25-29-åringar med eftergymnasial utbildning var Finland på väg att närma sig snittet uppifrån, år 2005. Island är det enda nordiska land som ligger under OECD-snittet på 31 procent.

²⁵ Som ett exempel på att överksamhet direkt efter gymnasiet inte behöver vara problematiskt kan nämnas att omkring en femtedel av årskullen född 1981 varken arbetade eller studerade, de år de fyllde 19 och 20 år, i Sverige. Vid 19 års ålder var de som saknade gymnasiebetyg endast i viss mån överrepresenterade bland dem som varken arbetade eller studerade. Vid 20 års ålder hade överrepresentationen ökat men fortfarande hade mer än hälften av dem som varken arbetade eller studerade gymnasiebetyg. Att varken arbeta eller studera var alltså ingenting konstigt. Åren därefter sjunker andelen som varken arbetar eller studerar under 15 procent och överrepresentationen av dem utan, eller med låga, gymnasiebetyg blir påtaglig. Se Sveriges Kommuner och Landsting (2009), Födda 1981: 95-27-13.

Diagram 9

Källa: OECD (2008), Employment Outlook, OECD

För de som har avslutat sin utbildning för några år sedan är sysselsättningsgraden vanligen högre bland mer utbildade än bland mindre utbildade.²⁶ Här avviker Island genom att de med kortast utbildning har högst sysselsättningsgrad både fem och tio år efter avslutad utbildning.

Diagram 10 A

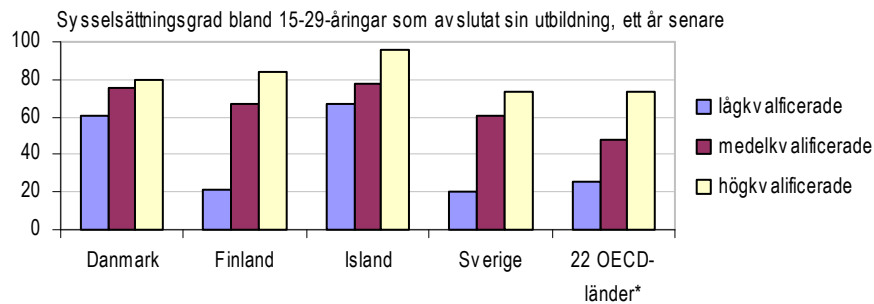

Diagram 10 B

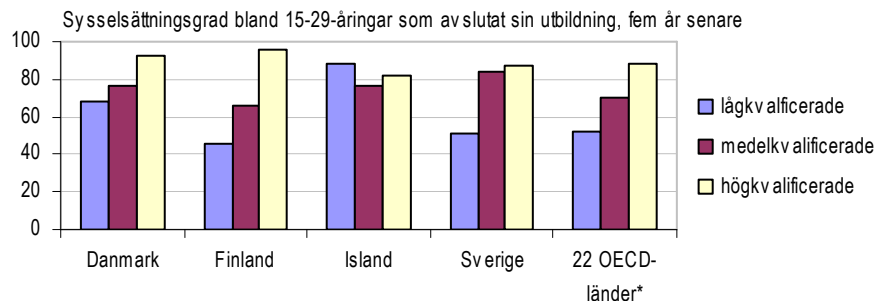
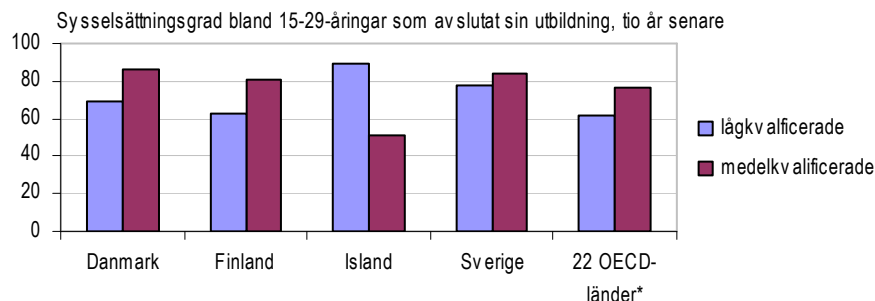

Diagram 10 C

Källa: OECD (2008), Employment Outlook, OECD

* Övägt medelvärde för Australien, Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Island, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Polen, Portugal, Slovakien, Schweiz, Spanien, Storbritannien, Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern, Österrike

²⁶ Uppgifterna kommer från en undersökning i OECD (2008), Employment Outlook, OECD och gäller åren 2004-2006.

Generellt sett ökar sysselsättningsgraden mätt ett år, fem år och tio år efter avslutad utbildning. Återigen avviker Island genom att de med medellång utbildning har betydligt lägre sysselsättningsgrad, 51 procent, tio år efter att den avslutats än fem år efteråt, då den var 76 procent. Även i Finland sker en liten nedgång i denna grupp mellan det första och det femte året efter att utbildningen avslutades.

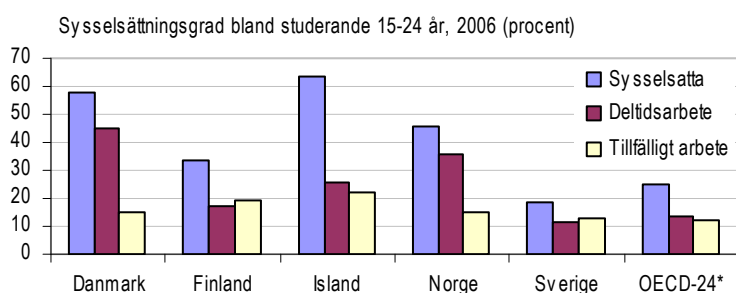
Jämfört med ett snitt av OECD-länder är sysselsättningen högre ett år, fem år och tio år efter avslutad utbildning i Danmark. I Finland är sysselsättningen 5-7 procentenheter lägre ett och fem år efter en kort utbildning och fem år efter en medellång utbildning. I Sverige är sysselsättningen 6 procentenheter lägre ett år efter avslutad kort utbildning. Där är skillnaderna annars positiva eller små jämfört med OECD-snittet.

Skillnaderna, jämfört med ett snitt av OECD-länder, är förhållandevis små, i de fall där etableringen inte har gått bättre i dessa nordiska länder. Det enda stora undantaget från detta är unga medelkvalificerade islänningar 10 år efter avslutad utbildning. För Norge finns tyvärr inga uppgifter i denna undersökning.

Skillnaderna mellan utbildningsgrupperna minskar vanligen med åren, vilket kan tolkas som att etableringen på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning går fortare ju längre utbildningen är. Både Danmark och Finland avviker från detta genom att skillnaderna i sysselsättning mellan hög- och medelutbildade ökar mellan det första och det femte året efter utbildningen. I Danmark ökar även skillnaderna mellan medel- och högutbildade mellan det femte och tionde året efter utbildningen. Att utvecklingen i Island avviker är inte förvånande eftersom vi redan har sett hur avvikande resultat landet uppvisar i denna fråga.

Förutom utbildning är arbetslivserfarenhet en bra merit att ha när man söker jobb. De som efter avslutad utbildning redan har en viss arbetslivserfarenhet skulle därför kunna ha en viss fördel när de ska etablera sig på arbetsmarknaden. OECD pekar på att det finns belegg både för att det kan vara en fördel och en nackdel, genom att arbetet tar tid från studierna.²⁷

Diagram 11

* 22 europeiska länder samt Kanada och USA

Källa: OECD (2008), Employment Outlook, OECD

Hur vanligt det är med arbete under studietiden skiljer sig mycket åt mellan olika länder. Inte heller i Norden finns något enhetligt mönster. Island och Danmark är de länder där det är mest vanligt att arbeta vid sidan av studierna, 63 respektive 58 procent av de studerande 15-24-åringarna gör det. Även i Norge och Finland är det vanligare att arbeta under studietiden än i genomsnittet av alla länder. Sverige, där 19 procent arbetar vid sidan om studierna, avviker åt andra hållet genom

²⁷ OECD (2008), Employment Outlook, OECD

att relativt få arbetar när de studerar. Bristen på arbetslivserfarenhet under studierna skulle kunna förklara varför Sverige jämfört med Island, Finland och Danmark har färre sysselsatta ett år efter en lång, eller medellång, utbildning.

I Sverige ser den arbetslivserfarenhet som gymnasieungdomar kan skaffa sig under studietiden ut att vara värdefull i inträdet på arbetsmarknaden när studierna är avslutade. 15-20 procent av dem som träder in på arbetsmarknaden inom ett år efter gymnasiet får jobb hos en arbetsgivare som de arbetade hos redan under gymnasietiden. Bland dem som träder in på arbetsmarknaden 2-3 år efter gymnasiet får ca 10 procent jobb på en arbetsplats där de arbetat under skoltiden. För dem som får sitt första riktiga jobb senare är sambandet svagare.²⁸

Studierande har ofta deltidsarbete eller tillfälligt arbete. Enligt OECD²⁹ finns det, i de länder där många arbetar, ett samband mellan dessa två typer av jobb och skälet till att de studerande arbetar. I länder där lärlingskap är en del av yrkesutbildningen, t.ex. Tyskland, Schweiz och Österrike visar sig detta som tillfälliga heltidsjobb. Även i Norge och Danmark är lärlingsutbildningar vanliga. I Norge förekommer det både att studenterna arbetar heltid under en del av utbildningen och att de kombinerar skolundervisning och arbete.³⁰ De danska lärlingarna har under lärlingstiden starkt anställningsskydd.³¹ I andra länder arbetar man framför allt för att tjäna pengar under studietiden och jobbar då vanligen deltid. Här nämner OECD bl.a. de nordiska länderna som exempel.

I Sverige är det meningen att de som läser de yrkesinriktade programmen på gymnasiet ska få arbetslivserfarenhet genom praktik (APU) om minst 15 veckor. Men det har varit svårt att ordna platser åt samtliga. 40 procent har, enligt Skolverket, inte fått APU och 60 procent av eleverna uppger att de inte har haft APU i 15 veckor. Det förefaller vara så att utrikes födda elever har svårare att få tillgång till APU än inrikes födda elever. Chansen att ha fått APU är mer än dubbelt så hög för infödda pojkar som för utrikes födda pojkar.³² Ingen nationell utvärdering av APU har gjorts under de senaste 10 åren.³³ Liknande problem finns i Danmark, där praktiken är en mycket viktigare del av utbildningen. Praktikplatserna räcker inte till i alla branscher och tillgången till bra sociala nätverk blir en förutsättning för att kunna genomföra vissa yrkesutbildningar.³⁴

Tillfälligt anställda unga

Tillfälligt arbete har, enligt OECD,³⁵ blivit en huvudväg in på arbetsmarknaden i många europeiska länder. I OECD-länderna var 35 procent av de sysselsatta, i åldrarna 15-24 år, tillfälligt anställda år 2006. Detta är 8 procentenheter högre än år 1996. Totalt sett, i OECD, är det 3 gånger så vanligt att unga sysselsatta har tillfällig anställning som att äldre (25-54 år) har det. I de nordiska länderna är unga, i varierande grad, mer överrepresenterade i tillfälligt arbete.

Tillfälliga anställningar innebär risk för avbrott i arbetet och inkomstströmmen eftersom det inte alltid är möjligt att gå direkt från ett arbete till ett annat. Som tillfälligt anställd kan det också vara svårt att hävda sig lönemässigt. Varje byte av arbetsgivare innebär att den nya arbetsgivaren inte

---

²⁸ Åslund, O., Eriksson, R. Nordström Skans, O., Sjögren, A., (2006), Fritt inträde? Ungdomars och invandrades väg till det första arbetet, Valfördrådets rapport 2006. SNS Förlag.

²⁹ OECD (2008), Employment Outlook. OECD

³⁰ Norska Arbeiderpartiets stortingsgrupp.

³¹ Danska LO

³² Integrationsverket (2006), Rapport integration 2005. Integrationsverket.

³³ SOU 2008:27, Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. Fritzes

³⁴ Olofsson, J och Panican, A (2008), Ungdomars väg från skola till arbetsliv Nordiska erfarenheter. Nordiska ministerrådet.

³⁵ OECD (2008), Employment Outlook, OECD

fullt ut känner till ens tidigare meriter. Även den som under längre perioder har tillfälliga anställningar hos samma arbetsgivare kan ha svårt att hävda sig både därför att den osäkra anställningen gör att han eller hon inte vågar ställa krav och därför att arbetsgivaren inte satsar på att utveckla kompetensen hos den som inte väntas bli kvar länge.

I Sverige är både andelen av de sysselsatta, i åldrarna 15-24 år, som har tillfälliga anställningar och ökningen mellan år 1996 och 2006, till 58 procent, särskilt påfallande. Här är det återigen oklart hur mycket av ökningen som beror på att de ungas ställning på arbetsmarknaden har försvagats och hur mycket som beror på att fler studerar och är nöjda med att ha tillfälliga anställningar vid sidan om studierna. I Norge, Danmark och Finland har andelen minskat under samma period och i Norge och Danmark var andelen år 2006 något lägre än OECD-snittet.

Andelen 16-24-åringar som arbetar samtidigt som de studerar har, i Sverige, ökat med 2,2 procentenheter mellan år 1996 och 2006.³⁶ De studerande skulle alltså kunna förklara en ansevärd del av, men långt ifrån hela, ökningen av andelen tillfälligt anställda bland de unga. Snarare ser det ut att vara så att det är tillfälliga anställningar som står till buds för de yngsta på arbetsmarknaden.

Andelen av de anställda som har tillfällig anställning har också ökat bland 25-34-åringarna, i Sverige, om än inte lika mycket som bland de yngre. De är den ålder då man etablerar sig på arbetsmarknaden även efter längre studier. Den tydligaste ökningen av andelen tillfälligt anställda i åldrarna 25-34 år skedde i Sverige under den första halvan av 1990-talet. Mellan år 1996 och år 2006 ökade andelen från 17 till 20 procent. Detta är ett tecken på att det har blivit svårare att få fast förankring på arbetsmarknaden.

I Norge minskade andelen tillfälligt anställda, i åldrarna 25-29 år, med 4,6 procentenheter mellan år 1996 och år 2000 och ökade därefter med 5,1 procentenheter till 19,2 procent år 2006.³⁷ I Danmark syns tvärsnittet i andelen tillfälligt anställda bland 15-29-åriga löntagare vilket gör det svårt att se någon tendens till ökning eller minskning. I denna grupp som inkluderar de allra yngsta på den danska arbetsmarknaden går det inte heller att säga att det skulle vara vanligare med tillfälliga anställningar bland män eller kvinnor.³⁸

Bland de relativt unga i Sverige (25-34 år) och i Norge (25-29 år) är det betydligt vanligare med tillfälliga anställningar bland kvinnor än bland män. I Norge var skillnaden så stor som 12 procentenheter år 2006 och i Sverige var den 7 procentenheter.

Deltidsarbete och deltidslöshet bland unga

Deltidsarbetet har ökat bland unga sysselsatta i de flesta OECD-länder under det senaste decenniet.³⁹ I Danmark och Norge, i synnerhet, men också i Finland har ökningen varit större och skett från högre nivåer än genomsnittligt i OECD. I Danmark arbetade 55 procent av de sysselsatta 15-24-åringarna deltid år 2006. I Norge gällde det 49 procent och i Finland 32 procent. I Sverige hade 36 procent av de sysselsatta 15-24-åringarna deltidarbete både år 1996 och år 2006. I alla dessa nordiska länder var det, år 2006, mer än 4 gånger så vanligt att unga sysselsatta arbetade deltid som att de i 25-54-årsåldern gjorde det. Ökningen av ungas deltidarbete relativt äldre var särskilt påtaglig här.

---

³⁶ Samtidigt, åren 1996-2006, ökade andelen 16-24-åringar med tillfällig anställning från 18 till 25 procent. Källa: SCB (AKU)

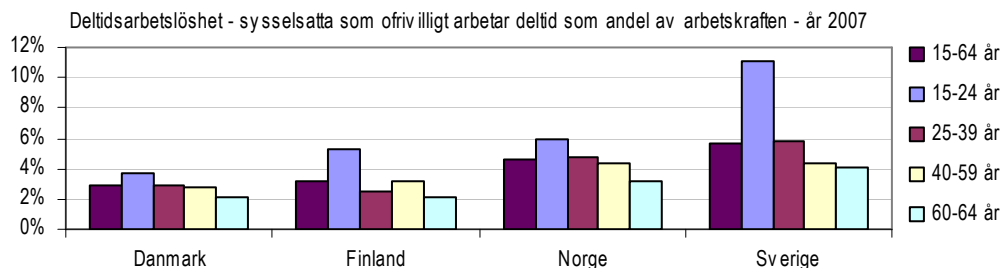
³⁷ Källa: Statistisk centralbyrå (AKU)

³⁸ Källa: Danmarks statistik (AKU)

³⁹ OECD (2008), Employment Outlook, OECD

Som så ofta när det gäller de ungas sysselsättning så skulle ändrade studiemönster kunna vara en del av förklaringen till ändrade sysselsättningsmönster. Vi har redan sett att det särskilt i Danmark och Norge är vanligt med deltidsarbete vid sidan av studier.

Diagram 12

Källa: Eurostat och egna beräkningar

Det är svårare för unga att styra sina inkomster genom att bestämma hur mycket man ska arbeta än för äldre. Deltidsarbetslösheten är i Norden som regel (för Island saknas aktuell data) högre bland unga än bland äldre. Detta är extremt tydligt i Sverige, där deltidsarbetslösheten bland 15-24-åringar, på 11 procent, år 2007, var nästan dubbelt så hög som i hela befolkningen 15-64 år. Skillnaderna är ganska stora även i Finland, men problemet med deltidsarbetslöshet var betydligt mindre där. Jämfört med Sverige och Finland var skillnaderna mellan åldersgrupper obetydliga i Danmark och Norge.

Bland de yngsta påverkas arbetslöshetstalen i stor utsträckning av att arbetskraftsdeltagandet är lågt. Om antalet deltidsarbetslösa sätts i relation till hela befolkningen, i stället för till arbetskraften, i respektive åldersgrupp är det bara i Sverige deltidsarbetslöshet drabbar yngre i större utsträckning än äldre. 5,8 procent av alla 15-24-åringarna var där deltidsarbetslösa år 2007 att jämföra med 4,5 i hela befolkningen 15-64 år. I de övriga länderna är problemet rätt så jämnt spritt i befolkningen 15-59 år och betydligt mindre bland de äldsta.

Kvinnor är överrepresenterade i deltidsarbetslöshet i åldersgruppen 15-24 år, men inte i fullt lika hög grad som när hela befolkningen i arbetsför ålder betraktas.